

MODERNLEŞEN OSMANLI TOPLUMUNDA
SÜS VE MODA ÜZERİNE BİR İNCELEME
AN ANALYSIS ON ORNAMENTS AND FASHION
IN THE MODERNISED OTTOMAN SOCIETY

HÜRÜ SAĞLAM TEKİR

Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
Asst. Prof. Dr., Sinop University, Faculty of Education, Department of Turkish and Social Sciences Education
hrsaclam@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-5351-0384>

Atıf / Citation

Sağlam Tekir, H. 2020. "Modernleşen Osmanlı Toplumunda Süs ve Moda Üzerine Bir İnceleme".
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - Journal of Turkish Researches Institute. 69, (Eylül-
September 2020). 555-575

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 22.04.2020
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 24.08.2020
Yayın Tarihi- *Date Published* : 30.09.2020
 : <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat4406>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by iThenticate® programında bu makale taranmıştır.

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - *Journal of Turkish Researches Institute*
TAED-69, Eylül – September 2020 Erzurum. ISSN 1300-9052 e-ISSN 2717-6851

www.turkiyatjournal.com

<http://dergipark.gov.tr/ataunited>

MODERNLEŞEN OSMANLI TOPLUMUNDA
SÜS VE MODA ÜZERİNE BİR İNCELEME
AN ANALYSIS ON ORNAMENTS AND FASHION
IN THE MODERNISED OTTOMAN SOCIETY

HÜRÜ SAĞLAM TEKİR

Öz

Çok biçimli bir kavram olan moda bu çalışmada giyim alışkanlıklarının ve süsün gelişimini ve değişimini ima etmektedir. Modanın tek unsuru giyim olmamakla birlikte bu çalışma 19. yüzyıl Osmanlı toplumundaki giyim ve aksesuarlara odaklanmaktadır. Tarihi süreçte moda olgusunun anlam ve muhteviyatının farklılaştığı görülmektedir. Özellikle aksesuar olarak kullanılan ayakkabı, şemsiye, baston, şapka, eşarp ve takılar; kişiye aynı kıyafet içerisinde küçük dokunuşlarla farklı bir imaj kazandırdığı için sıklıkla kullanılmaktadır. Bu durum da kişinin daha az para harcayarak görünümünü farklılaştırmasına imkân sağlar. Moda ve süs denildiğinde akla ilk gelen kadınlar olsa da bu çalışmada erkeklerin de modaya bakış açıları ve bazı moda alışkanlıkları üzerinde durulmuştur.

Modaya olan farklı bakış açıları ekonomik, dinî, sağlık ve sosyal bakış açılarına göre temellenmektedir. Nitekim çalışmada giyim ve kullanılan aksesuarlar üzerinden dönemin moda algısı ile modanın bileşenlerinden olan kumaş, saç modası, baston modası ile kullanılan aksesuarlardan şapka, şemsiye ve süs eşyaları farklı perspektiflerle ele alınmaya çalışılmıştır. Moda ve süs konusu arşiv evrakından ziyade dönemin basın yayın organlarından takip edilerek ortaya konulmuş ve dönemin gazete ve dergilerinde çıkan moda haberleri temel alınarak hazırlanmıştır. Bunun yanı sıra moda eşyalarının ülkeye gümrüklerden sokulması sırasında karşılaşılan zorluklar konusunda ise arşiv evrakına başvurulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Moda, Osmanlı, süs, baston, şemsiye, kadın.

Abstract

As a polymorphic concept, fashion refers to the development and change of dressing habits and ornaments in the present study. Although dressing is not the only element of fashion, the study focuses on the clothing and accessories in the 19th-century Ottoman society. The meaning and content of fashion are seen to have differentiated in the course of history. Especially accessories like shoes, umbrellas, walking sticks, hats, scarves and jewellery are frequently used as they give a person a different image with small touches on the same dress. This, in turn, enables individuals to differentiate their appearance with less expense. Although women are the first to come to mind when fashion and ornaments are mentioned, the study also discusses men's perspectives on fashion and some of their fashion habits.

Different perspectives on fashion are based on economic, religious, health and social perspectives. In this context, the study tries to analyse from different points of view the fashion perception of the era based on the garments and accessories used, fabric as a fashion component, hair fashion, walking stick fashion, and accessories including hats, umbrellas and ornaments. Issues relating to fashion and ornaments are explained drawing upon the press organs of the time and specifically the fashion news covered in newspapers and magazines rather than archival documents were drawn on to analyse issues relating to fashion and ornaments. Archival documents are used to shed light on the difficulties experienced when introducing fashion items into the country through customs.

Key Words: Fashion, Ottoman, ornaments, walking sticks, umbrellas, women

Structured Abstract

Designer Coco Chanel, one of the first names to come to mind when fashion is mentioned, once said: "Fashion is not something that exists in dresses only; fashion is something in the air. It's the wind that blows in the new fashion; you feel it coming, you smell it... in the sky, in the street; fashion has to do with ideas, the way we live, what is happening." As a matter of fact, fashion is a polymorphic concept. As Coco Chanel said, dressing is not the only aspect of fashion. The present study, however, only deals with the clothing and accessory aspects of fashion in the 19th-century Ottoman society. In doing this, the study discusses the social and economic dimensions of fashion and analyses the influence of fashion on health from different perspectives. In-depth analysis efforts are made on news reports on fashion in Paris, which is the first thing that springs to mind when fashion is mentioned and which is considered to be the centre of fashion; an examination of fashion in terms of economics; women's passion for fashion; and various types of fashion and accessories. Fabrics and especially velvet fashion, hair fashion, walking stick fashion, umbrellas, hats and ornaments as components of fashion are among the other subjects discussed in the study.

Changes made in every historical period or place have not always resulted in a universal attraction and neither they are not supposed to do so. Considering either social history or individual history, there have been incidents where fashion was rejected, bound by certain rules, prohibited, written against and ignored. Likewise, in the Ottoman society, some objections to fashion, criticisms against it and writings on its harm to health are among the topics mentioned in the study. Although the 19th century is the longest for the Ottoman Empire, it is also the century of cultural transformation. In that era, the interaction with the West, the orientation towards a new social structure, intellectual influences and changes have also transformed the external appearance of people.

Although women are the first to come to mind when it comes to fashion, men's attitudes towards fashion are also interesting. Besides, considering walking sticks that men carried as accessories, it can be concluded that they were not indifferent to fashion either. However, everyone's perspective on fashion was different in the Ottoman society. It is possible to follow these different views from periodicals of the era. Specifically, there were also some people who thought fashion was incompatible with the Turkish nation and did not prefer the European style. Those who had this point of view found it appropriate to accept fashion within the framework of the requirements of Islam by adhering to certain rules. Moreover, some women believed that the interest in fashion was fruitless and some men thought this interest was temporary.

Looking at fashion in a broader sense, it is possible to say that it is an important tool of communication. Clothes worn by people throughout history carry meanings on them as attributed by society. Furthermore, fashion has always been seen as a symbol of status for many people.

Press organs of the period rather than archival documents were utilised in this study on fashion and ornament in Ottoman society in the 19th century. In particular, fashion and ornaments news published in newspapers and magazines of the period were drawn upon. Archival documents were consulted in regard to the difficulties encountered in bringing fashion items to the country through customs.

Giriş

Moda günümüzde daha çok bir hareket olarak anlaşılmaktadır. Bir moda ortaya çıkar, yaygınlaşır ve söner. Bir zamanlar hayranlık duyulan, taklit edilen, yükseltilen, yaygınlaştırılan şey, gün gelir modası geçmiş olur. Bununla birlikte bir moda ancak bir başka moda tarafından yok edilir ve yerini ardından gelene ve sonuncu olmayana bırakır. Modanın konusu bir renk, bir dekorasyon motifi, bir giysi biçimi, yabancı bir aksan, bir yolculuk istikameti, bir yazar, bir besteci, bir politikacı, bir fikir kısacası her şey olabilir. Fakat günümüzde moda terimi genellikle yalnızca giysi sunumundaki yeniliği ve daha genel olarak da giysi yaratıcılığını (kreasyonu) ve tekstil dünyasını belirtmektedir. İnsan bedeninin gece gündüz, doğumdan ölüme kadar kumaşa sarılıyor olması modanın önemini ortaya koymaktadır.¹

Moda ve giysi/giyim farklı kavramlar ve varlıklardır. Bu konuda yapılan araştırmalar birbirinden ayrılarak çalışılmalıdır. Maddi olmayan bir nesne olan moda ile maddi bir nesne olan giyim arasındaki bağlantıyı inkâr etmek elbette zordur. Brennkemeyer'in de ifade ettiği gibi giyim ve giysi modanın üretiminin hammaddeleleridir. Moda genellikle giyim aracılığıyla ifade edilir. Moda tek bir birey tarafından değil üretimine dâhil olan herkes tarafından yaratılır, bu sebeple de kolektif bir etkinlik olur. Bir giysi biçimi ya da giysi biçimini kullanma şekli toplumda geniş bir kesim tarafından benimsenene ve kullanılabilece kadar moda olmaz. Belirli bir giysi tarzının moda olabilmesi için geniş bir kesime yayılması ve sonrasında bu kesim tarafından kabul edilmesi gerekir.²

Tarihin her döneminde ve her mekânında yapılan değişiklikler her zaman evrensel bir çekime yol açmaz. Toplumsal ve bireysel tarihte modanın reddedildiği, kurallara bağlandığı, yasaklandığı, aleyhinde davranıldığı ya da yalnızca göz ardı edildiği durumlar yaşanmıştır. Başka bir açıdan düşünersek bir moda hareketine katılmak demek aynı zamanda varlıklı olmayı da gerektirmektedir. Aynı zamanda bir modaya eşlik etmek ya da modayı takip etmek bir zevk ya da toplumsal bir ayrıcalıktır.³ Moda önemli bir iletişim aracıdır. Tarih boyunca insanların giydiği kıyafetler üzerlerinde toplum tarafından verilmiş anlamları taşımıştır. Birçok kişi tarafından moda statü simgesi olarak kullanılmış ve kullanılmaya da devam etmektedir.⁴

Devamlı bir şekilde değişiklik gösteren sosyal yaşamın her alanı modanın ilgi alanına girmektedir. Tarih boyunca kadınlar kılık kıyafetlerine önem vermiş; zarafet aynı zamanda kılık kıyafete özen göstermeyi gerektirmiştir. Özellikle batılılaşma hareketleri kapsamında Osmanlı sosyal hayatında, kılık kıyafet özelinde Fransız kültürünü görmekteyiz. Tanzimat'ın ilanı ile birlikte ve daha çok II. Meşrutiyet döneminde özgür bir ortamın oluşmasıyla, Avrupa ve daha çok Fransız moda tasarımları dergilerin çoğunda gerek çizimlerle gerek resimlerle Osmanlı kadınına örnek olmuştur.⁵

Tanzimat döneminde kadınların giyim kuşamlarıyla ilgili Batı etkisi özellikle saraylarda ve konaklarda görülmeye başlamıştı. II. Abdülhamid döneminde kadınların giyim

¹ D. Waquet-M. Laporte, *Moda*, Çev. Işık Ergüden, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2011, s. 7-8.

² Yuniya Kawamura, *Moda-loji-Moda Çalışmalarına Giriş*, Çev. Şakir Özudoğru, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2016, s. 15-17.

³ Waquet-Laporte, *Moda*, s. 11.

⁴ Melis Alphan, "Moda Moda" *Dedikleri*, Ayraç Kitapevi, Ankara 2008, s. 15.

⁵ İbeyi Özer, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yaşam ve Moda*, Truva Yayınları, İstanbul 2014, s. 327.

kuşamlarına dair bazı değişiklikler olmuştur. Bu değişikliklerin sebebi Müslüman kadınların Hristiyan kadınlara benzemesiydi. Şöyle ki; çok ince kumaştan siyah çarşaf giyinen ve siyah tül örtünmüş olan Müslüman kadınların matem tutan Hristiyanlara benzemelerinden dolayı Padişah çarşaf giyilmesini 2 Nisan 1892 yılında yasaklamıştır. Nitekim bu yıllarda çarşaf giyinip, hırsızlık ve yolsuzluk yapan erkeklerin de olması bu kararın alınmasında etkili olmuştur.⁶ Örneğin II. Abdülhamid Yıldız Sarayı'na çarşaf giyerek giren erkeklerin olduğunu öğrenince, herhangi bir suikasta uğrarım vehmiyle, çarşafın yasaklanmasını istemişti. Çünkü çarşaf hem insanların yüzlerini hem de silahlarını gizlemesine uygun bir kıyafetti. Nitekim çarşaf yasağı çok uzun sürmese de II. Abdülhamid tarihe “*çarşafı yasaklayan Osmanlı padişahı*” olarak geçmiştir.⁷

19. yüzyıl siyasi, ekonomik ve askerî açıdan imparatorluğun en uzun yüzyılı olmasının yanında kültürel dönüşümün de yüzyılıdır. Ekonomik açıdan tüketim alışkanlıklarında görülen köklü değişimler, İstanbul Beyoğlu'nda birbiri ardına açılan lüks mağaza ve dükkânlar adeta Osmanlı'da modayı başlatıp yön veren sürecin başlangıcı olmuştur. Cadde-i Kebir/İstiklal Caddesi üzerinde açılan mağazalar Avrupalı örneklerinden geri kalır değildi. Modanın merkezinde açılan BonMarché, Louvre, Au Lion, Bazaar Allemand, Karlman, Tring, Şark, Suriye, Elhamra, Olivio, Aznavur, Hacopulo, Avrupa, Hristaki, Halep, Rumeli adlı mağaza, dükkân, terzihane ve pasajlar modaya yön veren mekânlar olmuştur.⁸

Edmondo De Amicis, İstanbul'da gördüğü ayakkabılardan hareketle modayı şöyle tarif eder;

*“Paris'in son moda fotinlerine kadar dünya yüzünde mevcut bütün pabuçların geçtiği görülür; Türklerin sarı, Ermenilerin kırmızı, Rumların mavi, Musevilerin siyah pabuçları, sandallar, Türkistan çizmeleri, Arnavut tozlukları, açık küçük iskarpinler, Küçük Asya süvarilerinin rengârenk paçalıkları, sırma işli pantuflalar, İspanyol çarıkları, kadife, ip, bez, tahta pabuçlar, o kadar çok pabuç vardır ki, birine bakarken yüz tanesi görülür. Dikkatli olunmazsa her adımda sırtüstü düşmek iştten bile değildir.”*⁹

Ayrıca dönemin dergilerinden olan Mecmua-yı Ebuzyiya'da modaya cinsiyetçi bir yaklaşım söz konusudur. Buna göre erkeklerde silaha karşı olan meyil kadınlarda ise moda merakı şeklinde tezahür etmektedir. Bu yaklaşımda silah ve moda bir tutularak iki zararlı akım olarak tasvir edilmiştir.¹⁰

1885-1887 yılları arasında İstanbul'da görev yapan Amerikan Diplomat Samuel S. Cox ise kadınların kıyafetlerine müdahale edildiğini şöyle ifade eder; “*Sanki Türk kadınları*

⁶ Şefika Kurnaz, *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını 1839-1923*, Ötügen Yayınları, İstanbul 2015, s. 70-71.

⁷ Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, İstanbul 2013, s. 249.; Osmanlı toplumunda kadınların çarşaf giymelerine dair bkz; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, MEB Yayınları, İstanbul 1993, s. 327-328.; BOA, İ. DH., 1071/83993.

⁸ *Zaman Tünelinde Beyoğlu*, Beyoğlu Belediyesi Yayınları, İstanbul 2012, s.72.

⁹ Edmondo De Amicis, *İstanbul (1874)*, Çev. Beynun Akyavaş, TTK Yayınları, Ankara 1993, s.25-26.

¹⁰ *Mecmua-yı Ebuzyiya*, 30 Teşrin-i Sani 1297/12 Aralık 1881, Cilt 1, Sayı:6, s. 182.

alışkanlıklarını ve sıkıntılarını daha serbest Frenk yaşamına benzetmeye çalışıyormuşçasına sık sık kılık kıyafetin yeniden düzenlenmesine ilişkin polisiye emirler çıkıyor”.¹¹

Kadının iş hayatına dâhil edilmemesi de moda merakının artmasına neden olan etmenlerin başında geliyordu. Ev işleri ve gündelik rutinleri dışında yapacak işleri olmayan şehirli kadınlar vakitlerini yeni süsler aramak için geçiriyorlardı. Kadınlar, sırma şeritli kıyafetlerle örtünen, saçlarına tüyler ve kurdeleler takıp, omuz ve kollarını kürklerle süslemekten geri durmazlardı. Bunun yanında saçlarını çeşitli renklere boyadıktan sonra başlarını örterlerdi.¹²

Modernleşen Osmanlı Toplumunda Moda Algısı

Süs ve moda iki yönden iki farklı ekonomiyi etkiliyordu. Bunlar; “*milli iktisat*” ve “*aile iktisadı*” idi. Süs ve moda taraftarları milli iktisattan yana tavır koyarken bunu reddedenler ise soruna aile iktisadı açısından bakıyorlardı. Milli iktisat penceresinden sorun ele alındığında; her yeni moda iş sahası yaratıyor ve bununla birlikte çok sayıda işsiz üretime katılabilmek imkânı elde ederek makine başına geçiyordu. Şapka ve elbiselerde sık sık gündeme gelen değişiklikler aynı zamanda şapka ve elbise atölyelerinin ayakta kalmasını sağlıyordu. Öte yandan bu atölyelere hammadde sağlayan kumaş fabrikaları da üretimlerini sürdürüyorlardı. Belki de moda olmasa bu atölye ve fabrikalar büyük ölçüde âtıl kalacaklar ve sonrasında ise kapanacaklardı. Aile iktisadı bağlamında olaya yaklaşanlar ise süs ve modanın özellikle fakir ülkelerde, hayatın temel ihtiyaçlarının bile karşılanmasında büyük zorluklar çekildiği bir ortamda, aile ekonomisine olumsuz etki yaptığını savunuyorlardı. Bu görüşe göre moda akımı; aile içinde ahlak buhranlarının yaşanmasına, genç kızların evi terk etmelerine ya da ailenin mal varlığını satıp çocuklarının süs ve modaya dair isteklerini karşılama noktasına kadar gidiyordu.¹³

Kemal Said, Milli Mecmua isimli dergiye yazmış olduğu makalede modayı iktisadi açıdan şu şekilde irdelemektedir;

Memleketlerin içtimai hayatlarında olduğu kadar iktisadi hayatlarında da çok faal bir rol oynayan süs ve moda, şüphe edilemez ki tetkiki icap eden ehemmiyetli mevzulardan biridir, nitekim bazı memleketlerde zaman zaman moda aleyhtarlığının vücut bulması ve bunun bir salgın şeklinde diğer memleketlere de sirayet etmesi, bize ehemmiyeti hakkında kâfi bir fikir vermektedir. Öyle iddia olunabilir ki çok eski zamanlardan beri süs ve moda ile mücadele etmeyen herhangi bir memleket yoktur. Hatta bugün bile Yunanistan ile İtalya’da bu maksat ile teşkil edilen birtakım cemiyetlere, komisyonlara tesadüf olunmaktadır. Bu cemiyet ve komisyonların vazifelerinde ne dereceye kadar muvafık olduklarını bilmiyoruz. Yalnız şu muhakkak ki zamanımızda –hemen hemen- her memlekette böyle bir cidal vardır. Bu cidalin ne zamana kadar devam ve ne gibi neticeler tevelliit edeceği hakkında şimdiden bir şey söylemek de mümkün olamaz.

¹¹ Samuel Sullivan Cox, *Bir Amerikan Diplomatının İstanbul Anıları*, Çev. Gül Çağalı Güven, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2010, s.541.

¹² Amicis, *İstanbul (1874)*, s.212.

¹³ Zafer Toprak, *Türkiye’de Yeni Hayat-İnkılap ve Travma 1908-1928*, Doğan Kitap, İstanbul 2017, s. 255-256.

Süs ile modanın tarihine bir nazar-ı atfedildiği takdirde, her tarihi devrede bu iki mefhumun insanlarca malum bulunduğu anlaşılmaktadır. Denebilir ki, insanların medeniyet sahasındaki tekâmülleri ile süse ve modaya olan alakaları mütemadiyen artmış ve hatta bazen (israf) derecesine bile varmıştır. Süs ile modanın vücuda getirdiği içtimai ve iktisadi tesirleri müspet veya menfi bulanlar ayrı ayrı gruplar halinde toplanarak yekdiğeri ile mücadele etmektedirler. Bazen bu cidal o kadar ehemmiyet ve o kadar azimet kesb eyler ki nihayet, devlet bile müdahale etmek zaruretini hissederek cüz-i birtakım tedbirler ittihaz eyler.¹⁴

Bu bağlamda Osmanlı memleketinde modayı savunanlarla modayı reddedenlerin gerekçeleri üzerinde durmak gerekir. Kemal Said'in de belirttiği gibi modayı savunanların bakış açısında süslenme manevi bir ihtiyaç olarak kabul ediliyordu. Bu sebeple insanların böyle bir ihtiyacı eleştirmek veya buna mâni olacak birtakım hareketlerde bulunmak kesinlikle kabul edilemezdi. İnsan ile doğayı karşılaştıran görüşe göre moda, yalnızca insanın değil tabiat hayatında da kendini gösteriyordu. Bahar geldiğinde ağaçların çiçek açarak tabiatın süslediği, her tarafın doyulmaz bir güzellik arz ettiği olağan bir durumdur. Ayrıca bu güzellik yalnız baharda değil, senenin her mevsiminde ayrı ayrı göze çarpıyordu. Yazın, sonbaharın hatta kışın dahi kendine mahsus güzellikleri vardı. Tabiat bile süslenmeye meyilli iken insanlara süsten feragat etmelerini tavsiye etmek doğru değildir. Modayı savunanlar, en iptidai hayat geçiren insanların dahi süse düşkün olduklarını iddia ederler. Süs ihtiyacı, çok umumi ve çok kapsayıcı bir ihtiyaçtır. İnsanların, medeniyet âleminde terakki ve tekâmül etmesiyle birlikte ihtiyaçlarının da çeşitlendiğini zarafete özen gösterdikleri söylenebilir. İptidai türlerde yaşayan insanların, yabani nebat ve meyvelerle beslendiklerini, vurdukları hayvanların derileri ile de elbise ihtiyaçlarını tatmin ettikleri bilinmektedir. Beslenme ve giyim ihtiyacı dünyanın kurulduğu andan itibaren devam edip gitmektedir. Zaman geçtikçe de bu iki ihtiyacın en güzel, en iyi şekilde tatminine mesai sarf edilmektedir. İnsanların süs ihtiyacından feragat etmelerini istemek, modernleşen dünyada gayr-i medeni bir yaklaşım olarak görülüyordu.

Diğer bir bakış açısına göre süs ve moda birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Süsün insanları daha medeni gösterdiği kabul edildiğinde moda da en az onun kadar belki de daha fazla insanı medenileştiren bir olgudur. Tüm bunların yanında göz ardı edilmemesi gereken bir diğer husus modanın toplumsal hayata tesirinin dışında ekonomik neticeleridir. Yeni bir modanın kabul görmesiyle yeni iş sahalarının açılması doğru orantılıdır. İş gücü yaratarak işsizliğin azalmasını sağlar. Modası geçen eşyaların yeni moda eşyalarla değiştirilmesiyle birlikte demode ürünler pazarlarda düşük fiyatla fakir halkın ulaşabileceği fiyatlara satılır. Böylece fakir halk da nispeten modayı takip etmiş olur.

Süsü reddedenlere göre; süs ihtiyacı, maddi ihtiyaçların yanında ikinci derecede ehemmiyete haiz manevi bir ihtiyaçtır. Bu ihtiyacın giderilmemesi insanlarda şiddetli elem ve ıstırapın yaşanmasına sebep oluyordu. Bilhassa kendileri için en zaruri ve en kaçınılmaz olan gıda ihtiyacını dahi temin edemeyen insanların, süs ve lüks ihtiyaçlarını gidermek için çaba sarf etmeleri bu görüşe göre feci bir durumdur. Süsü reddedenlerin en önemli dayanak

¹⁴ *Milli Mecmua*, 13 Eylül 1926, Cilt. 3, Sayı No. 70, s. 1134.

noktalarından biri ise bu alışkanlığın tasarruf etmeyi imkânsız hale getirerek israfi yaygınlaştırmasıdır. İnsanlığın süs felaketinden kurtularak daha basit giyimleri birçok sorunun bir dereceye kadar çözülmesini sağlayacaktır.¹⁵

Modayı Türk milletiyle bağdaştırmayan, alafrangalığı tercih etmeyen kişiler de vardı. Bunlardan biri Mehmed Hoşyar'dı. Ona göre; “*Alafranga niçin alaturkaya tercih edilsin. Türk milletiyle alafrangaya tabiiyet ne kadar kabih (çirkin) bir hareket ne büyük gaflettir ne büyük günahdır. Modayı kabul edelim. Fakat İslamiyet dairesinde bu yoksa tamamı tamamına Avrupa'ya neden taklide mecbur olalım. Neden bir madam, neden bir mösyö olarak meydana çıkalım!*”. Hoşyar, bu düşüncelerinin yanı sıra modanın insan vücuduna vermiş olduğu zararlardan da bahsetmektedir. O'na göre korse insan vücuduna zararlıdır. Kadınlar vücutlarına verilen bu zararı bilmeden korse kullanmaktadır. Zira moda doğrudan doğruya yalnız Avrupalılara mahsus bir keyfiyet değildir. Milli kıyafet ile Türk milletine yakışacak yeni modalar oluşturulabilir.¹⁶

Beyan-ül Hak Gazetesi'nde çıkan bir haber yine modayı eleştiren fikir ve düşünceleri barındırmaktadır. Haberde modanın ülke ekonomisine verdiği zarar üzerinde durulduğu gibi insan bedenine verdiği zararlara vurgu yapılarak şöyle denilmiştir: “*Asıl önemli olan insan sağlığına zarar verildiği bilinen bir modadan, kadınların vazgeçmemesidir. Bu Avrupa'da da böyledir. Mesela kadınların korse kullanarak belini sıkmaları bir modadır. Hâlbuki bunun birçok zararı vardır vücuda. Fakat yine de bir adet halini almıştır.*”¹⁷ Bu haberde de korsenin sağlığa verdiği zarardan bahsedildiği gibi yine bununla ilgili 1889'da Paris'te Tyilicka tarafından yazılan bilimsel bir yazı vardır. Bu tıbbi çalışmada korse, varis, solunum yolları enfeksiyonları gibi pek çok hastalığın sebebi olmasından ötürü suçlanmıştır.¹⁸

Hoca Fatma Mergube'nin “*İslam Kadınları ve Moda*”yı konu alan yazısında; dünyada hangi millete ya da hangi dine mensup olursa olsun hiçbir kadının süslenmek fikrinden arınmış olmadığı vurgulanmaktadır. Diğerlerinin yanında Müslüman kadının da süslenme hissini olmadığını zannetmek yanlış bir düşüncedir. Mergube'ye göre; süs ve modanın önüne geçmek imkânsız olmasına rağmen Avrupa kumaşlarını kullanmanın önüne geçilebilirdi. Erkeklerin gayretleriyle açılacak fabrikalarda yerli kumaşlar ve elbiseler üretmek sorunun çözümü için önemli bir adım olabilirdi. Bunun yanında israfın önüne geçebilmek adına kadınların dikiş dikmeyi öğrenmeleri ve kıyafetleri özel günlerde bir kez giyiniş bir daha giymemelerinin de israfa sebep olacağından bunların önüne geçmek için de bazı önlemler ve hazırlıklar yapılabilirdi.¹⁹

Modaya karşı çıkanlar tarafından moda merakı, “*neticesiz bir heves*” olarak da adlandırılmaktadır. Kadınlara oldukça sert eleştiriler yönelten bir görüşe göre kadınlar çoğunlukla memleketlerini ilgilendiren ciddi meselelere kafa yormazlar. Gereksiz konulara olan heves her türlü düşünceye hâkim olur. Bu neticesiz heveslerden biri kadınların moda merakıdır. Bu durum Avrupa'da da farklı değildir. Orada da modaya olan aşırı talep

¹⁵ *Milli Mecma*, 13 Eylül 1926, Cilt. 3, Sayı: 70, s. 1134.

¹⁶ *Malumat*, 30 Kanun-u Sani 1312/12 Şubat 1897, Cilt 3, No: 69, s. 417.

¹⁷ *Beyan-ül Hak*, 18 Temmuz 1327/31 Temmuz 1911, Cilt:4, Sayı: 121, s. 2207.

¹⁸ Fatma Barbarosoğlu, *Moda ve Zihniyet*, İz Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 35.

¹⁹ *Beyan-ül Hak*, 18 Teşrin-i Sani 1324/30 Kasım 1908, Cilt:1, Sayı: 9, s. 193.; Kadınların gündelik kıyafetleri ve özel günlerde giyindikleri kıyafetler ve moda algılarına yönelik bkz. Fatma Aliye, *Osmanlı'da Kadın-Cariyelik, Çokeşlilik ve Moda*, Sadeleştirerek Yayına Hazırlayan Orhan Sakin, Ekim Yayınları, İstanbul 2012.

sebebiyle aileler arasında ciddi kavgalar, gürültüler olduğu hatta bazı yeni modaların ailelerin iflasına sebep olduğu durumlar yaşanmaktadır.²⁰

Modaya ithaf edilen bu farklı bakış açılarında dikkat çeken husus, konuya yaklaşımlarında benzer hassasiyetler; ancak farklı söylemlerin hâkim olmasıydı. Muhafazakâr çevreler için kadının yaşamındaki değişim geleneksel toplumsal yapının çözümlüşünü simgelediğinden yozlaşmanın bir yansımasıyken, modernleşmeciler arasında yeni toplumsal düzenin sembolik ifadesi olarak destek buluyordu.²¹

Moda denilince akla ilk olarak kadınlar gelse de bazı erkeklerin moda merakı kadınlardan geri kalır durumda değildi. Fakat yine de modanın tezahürü erkeklerde ve kadınlarda farklı seviyelerde seyretmekteydi.²² Musavver Malumat-ı Nafia adlı dergide konuyla ilgili yayınlanan bir makalede dönemin yaygın görüşü şu şekilde ifade ediliyordu;

*“Erkeklerde moda merakı kadınlara nispeten hiç hükmündedir. Fakat işsiz, güçsüz, avare olanlar için mühim bir meşgaledir. Meşgul bir hayatı olan ekmeğini çalışmak, çabalamakla çıkararak vazifeperver erkekler için modayı takip etmek bittabi gayr-i kabildir. Her ne olursa olsun erkeklerde moda geçici bir hevestir. Lakin kadınlarda ölmez, bitmez tükenmez bir arzu, bir iştiyaktır. Fakat bu kadının yed-i ihtiyarında değildir. Kadın zarif bir mahlûk olması itibariyle zarafete meclubdur. Bazen kadın ipekli bir kostümü evladı kadar sever. Belki evladından daha ziyade onun muhafazasına dikkat ve ihtimam eder. Bu ifrattır fakat vakadır. Ekseriya ailesine karşı vazifesinde kusur eden müsamahakâr kadınlarda görülür.”*²³

Modanın zararlı olduğuna ve kadınlara moda üzerinden saldırılmasına Meliha Canan; kadınların doğaları gereği güzel görünmek istediklerini, bundan haz duyduklarını savunarak modayı takip eden erkekler varken kadınların bu içgüdüsel tepki nedeniyle bu denli eleştirilmelerinin doğru olmadığına dikkat çekmiştir.²⁴

Bir Fransız ekonomi teorisyeninin belirttiğine göre; aile bütçelerinde giyime ayrılan gelir yüzdesi hem ülkeden ülkeye hem de aynı ülkedeki farklı toplumsal tabakalar arasında farklılık gösterdiği şekildeydi. Aynı aileden olsalar da kadın, erkek ve çocuk ailenin giyim bütçesinden farklı ölçülerde yararlanmışlardır.²⁵

Dönemin moda ile ilgili zikredilmeye değer bir başka görüşü ise modanın bir yenilik olmadığını bir tekrardan bir değişiklikten ibaret olduğunu savunmaktaydı. Böyle düşünenlerin temel dayanağı üç dört sene bile geçmeden eskiden rağbet olan modanın tekrardan moda olmasıydı. Bazı konularda ise moda senelerce geçerliliğini korumaktaydı. Çünkü moda bir icattır. Avrupa’da bilhassa yeni süs ve modalar çıkartmakla uğraşan ve bu yolda hayatını kazanan kadınların sayısı azımsanamayacak kadar çoktur. Fakat bu modanın

²⁰ Musavver Malumat-ı Nafia, 24 Nisan 1330/7 Mayıs 1914, Cilt:1, Sayı: 11, s. 175.

²¹ Namık Sinan Turan, “Modernleşmeyi Semboller Üzerinden Okumak: Son Dönem Osmanlı Kadın Kıyafetinde Değişim ve Toplumsal Tartışmalar”, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 2013, Sayı: 12, s.106.

²² *Mecmua-yı Ebuzıyya*, 30 Kasım 1880, Cilt: 1, Sayı: 6, s. 183.

²³ Musavver Malumat-ı Nafia, 24 Nisan 1330/7 Mayıs 1914, Cilt:1, Sayı: 11, s. 176.

²⁴ Ümit Akagündüz, *II. Meşrutiyet Döneminde Kadın Olmak*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul 2015, s. 245.

²⁵ Diana Crane, *Moda ve Gündemleri: Giyimde Sınıf, Cinsiyet ve Kimlik*, Çev. Özge Çelik, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2000, s.105.

ani değişimleri modaya merakı olanlar için üzücü bir durumdur. Modanın yalnızca saçta, yaşta, kıyafette ya da tuvalette olduğunu düşünmek gerçekle bağdaşmaz. Örneğin evdeki eşyaları modaya uygun şekilde değiştiren moda müptelaları bunun en önemli kanıtıdır. Yine de modanın en yaygın olduğu alan kostüm ve tuvalettir.²⁶ Tekerrürcü görüşe göre aile için moda merakı sakıncalıdır. Moda merakı ailede sefaletle neden olabilir. Moda olsun diye senede birkaç çarşaf yaptırıp sonra çarşafsız kalanlar bunun kanıtıdır. Her alanda olduğu gibi moda alanında da itidalli hareket edilip en büyük modanın mesut yaşayabilmek olduğu unutulmamalıdır.²⁷

Mehmet Arif Bey Servet-i Fünun'a yazmış olduğu bir makalede; modayı bela olarak tanımlarken kadınların da modaya müptela olduklarını özellikle vurgulamıştır. Modanın sağlığa birtakım zararları olduğundan bahseden Mehmet Arif'e göre;

“Moda bir beladır. Bunun ne efratı ve ne de takriti ve ne de evsati hiçbir zaman iyi değildir. Buna, en ziyade kendilerini beğendirmek meyl arzusu erkeğe nispeten daha ziyade bulunan kadınlar müpteladır, şimdiye kadar bazı kadınlarımızda görülen modaya ahmak belyyesi öyle bir dereceyi bulmuştur ki buna değil birçok erkeklerimiz, hatta kendi cinslerinden bulunan birçok hanımlarımız da, kızlarımız da kalben mütemeyyiz oluyorlar. Binaenaleyh buna karşı sükkût edilmek devri çoktan geçmiş olduğuna kaniyim. Evet, öteden beri garp için ve garp ile münasebet daimide bulunan milletler için moda bir belyye olmuştur. Moda belyyesinden muzdarip olan milletlerin ser ifrazı olan ve hatta ona prestij eder derecede bulunan Fransızlar bile bu beladan kendilerini kurtarmak için çok uğraşmışlar ve daha da uğraşacaklardır. Fransızların modadan bilginlikleri o kadar ileri ve ermiştir ki, onun hakkında bir darp meseleleri bile vardır. Fransızlar (Les Fous Inventent suivent les sages les et modes les) derler. Yani deliler modayı icat eder, akıllılar da onları takip eder. Pek doğrudur. Her sene birçok modaları meydana getirenler, parasını sarfi için yer arayan birtakım divanelerdir ki bunları gören zavallı aklı başında olanlar da bunlara kapılarak bu hususta onları takip etmektedirler.”²⁸

Kadınların elbise, çarşaf, kundura gibi ihtiyaç duydukları kıyafetlerin tamamında sağlığa zararlı olup olmadıkları ilk göz önünde bulundurmaları gereken meseleyken bunu dikkate almayarak sadece modayı düşünmeleri teessüf edilecek bir durumdur. Mehmet Arif makalesinde şöyle devam etmektedir;

“Modaperest hanımlara sorarım siz hiç, elbisenizi, çarşafınızı, kunduranızı, yaptırırken veyahut satın alırken, acaba bunların zaman itibarıyla, mevsim itibarıyla veyahut mizacınız itibarıyla de ne dereceye kadar sıhhatinizi muhafaza edecektir, hiç aklınıza geldi mi? Asla değil mi? Pekâlâ öyle ise niçin? Sual ediyorum. Buna da cevabınız moda böyle de onun için böyle yaptırırım değil mi? Pekiyi sıhhatinizin sizin için, aileniz için ve nihayet millet için hiçbir kıymeti yok mudur? Olduğunu inkâr edemezsiniz değil mi?”

²⁶ Musavver Malumat-ı Nafia, 24 Nisan 1330/7 Mayıs 1914, Cilt:1, Sayı: 11, s. 176.

²⁷ Musavver Malumat-ı Nafia, 24 Nisan 1330/7 Mayıs 1914, Cilt:1, Sayı: 11, s. 176.

²⁸ Servet-i Fünun, 28 Şubat 1334/28 Şubat 1918, Cilt:54, Sayı:1382, s. 63.

Sihhatinizi muhafazaya hem kendi namınıza hem de aileniz ve büyük aileniz millet namına borçlu olduğunuz halde modaya tabi' olacağım diye bu vazifenizi ifa hususunda gösterdiğiniz ısrara ne ad verelim?"

Kadınların moda uğruna yapmış oldukları vücutlarına zarar veren bazı alışkanlıklar vardır. Bunlardan birisi *"uzun ökçeli kunduralar"* dır. Bu ayakkabıları giyinmek insan vücuduna olumsuz etki etmekte ve bazı hastalıklara sirayet etmektedir. İkincisi ise *"boyun ve gerdanların açılması"*dır. Mehmet Arif Bey çok da bilimsel olmayan bir yaklaşımla toplu ayakkabı giyinme hususunda şöyle düşünmektedir;

*"Kızlar eğer bu kunduraları, boyumuzu biraz daha yüksek gösterelim diye giyiyor iseniz yine aldanıyorsunuz. Bilakis bu kunduraları isti'mal ede ede boyunuz küçülür. Böyle uzun ökçeli ayakkabı giyen hanımlar pek ala dikkat etmişlerdir ki bunları isti'mal ettikleri vakit, vücutları ona doğru bir inha peyda ediyor, bu inhada mürur zamanla umut fikirlere tesir ile vücudun kameti tenakus ediyor. İsterseniz böyle ayakkabıları kullanmadan boyunuzu ölçünüz bir vakit sonra yine ölçünüz, ne kadar boyunuzda fark olduğunu ve vücudunuzun nasıl çarpıldığını göreceksiniz."*²⁹

Mehmet Arif Bey'in üzerinde durduğu modanın insan vücuduna verdiği ikinci zarar ise *"boyun ve gerdanların açılması"*dır. Bu durumun gerek yaz gerekse kış aylarında ciddi hastalıklara sebebiyet vereceği yazıda vurgulanmaktadır. Görüşlerini de şu sözleriyle desteklemektedir; *"ufak bir soğuk almanın, hafif bir nezlenin bronşite, zatürreye, vereme ve sonra da ölüme kadar yolu olduğunu bilmeyen kimse kalmadığı halde nasıl oluyor da fenalığı ölüme kadar nihayet bulan bir modaya prestij ediliyor?"*³⁰

Dönemin Moda Bileşenlerine Bazı Örnekler

Modanın, esinlenme, taklit ve kurumsallaşmadan oluşan karmaşık bir bileşim sayesinde ayakta kalabileceği savunulabilir; ancak moda tarihinden de çıkartabileceğimiz gibi bu karışımın yapısı ve derecesi çok değişkendir. Davis'e göre moda sürecinin evreleri; icat, tanıtım, modada öncülük, toplum içinde görünürlüğü artması, modanın tükenmesinden oluşmaktadır.³¹ Modanın tükenmesi ve değişmesi bağlamında bu başlık altında saç modası, baston modası, kadife kumaş modası ve aksesuarlar üzerinde durulacaktır.

Kadın Güzelliğinin Ruhu: Saçlar ve Saç Modası

Kıyafet modasının en önemli tamamlayıcısı aksesuarlarsa diğeri de saçlardır. Zamana göre farklı saç modelleri oluştuğu gibi öğle, akşam, gece ve özel merasimlerde saç tuvaletleri de farklı farklıdır. 1900'lere kadar kabarık saç moda iken 1900'lü yıllardan sonra bu saç modasının çoğunlukla terk edildiği görülmektedir. Saç modasında dikkat edilen bir husus saçın arka tarafının hoş ve zarif olmasına özen gösterilmesiydi. Yüz güzelliği insanın kusurunu örter; çünkü ilk bakış saçlardan ziyade simayadır. Hâlbuki arkadan saçta görülen

²⁹ *Servet-i Fünûn*, 28 Şubat 1334/28 Şubat 1918, Cilt:54, Sayı:1382, s. 63.

³⁰ *Servet-i Fünûn*, 28 Şubat 1334/28 Şubat 1918, Cilt:54, Sayı:1382, s. 66.

³¹ Fred Davis, *Moda, Kültür ve Kimlik*, Çev. Özden Arıkan, YKY, İstanbul 1997, s. 137-179.

en ufak bir hata hemen göze çarpar. Saçın şekli yalnız modaya münhasır kalmaz zamana, zemine, lüzuma göre de değişir. Medeni bir kadın için bunların bilinmesi önemlidir. Bu gibi şeyleri bilmek en büyük muvaffakiyettir; çünkü kalbe hükümran olan kadının tahakkümü, taassubu değil; nezaketi, şefkati, hatta zafiyetidir.³²

Son senelerde saç bakımı mühim bir mevki kazanmış olduğundan Avrupalı aileye mensup kadınlar saçlarını daima beraber bulundurdıkları baş tuvaletinde yetkin, kadın-erkek sanatkâr hizmetçilerine yaptırdıkları gibi hanesinde maaşlı kuaförler bulunduranlar da vardı. Ekonomik gücü olmayan aileler de sayıları her geçen gün artan kuaför dükkânlarında saçlarını yaptırmayı tercih ediyorlardı; fakat bir kadının kendi mahareti olarak saçlarına verdiği şekil zarafet açısından çok daha önemliydi.³³ Musavver Malumat-ı Nafia'da saçın kadınlar için ne kadar önemli olduğuna ve kadınların saçlarına verdikleri zararlara dair şu şekilde açıklamalar yapılmıştır:

“Binaen aleyh kadınların kendi saçlarıyla oynamaları ve onları kâh yorgun, ihmalkâr, kâh asabi, itinakar parmaklarıyla nihayet cadib, sevdai bir şekle sokmaları zarafet-i nisvan icabatındandır. Fakat şurasını kemal-i ehemmiyet ile kaydederiz ki: kadınlar bir servet bi nihaye olan saçlarını istedikleri şekle sokmakla beraber o manzume-i aşk ve sevdâyı hırpalamamaları, kızgın demir parçalarının azgın dişleri arasında yakmamaları, saçların maye-i hayatını öldürmemeleri lazımdır. Çünkü bütün aza-yı beşer gibi saçların da bir hayatı vardır. İşte! O hayatı en ziyade söndüren maşa ile bukle için saçları yakmak, fazla tarak kullanmak, rengine letafet ve taravet yahşi olur itikadıyla muhteviyatı meçhul birtakım eczalar, ilaçlar, lavantalar sürmek, temiz tutmamak, pek sıcak su ile yıkamak gibi dikkatsizliklerdir ki: netayüc-ü vehime pek mücrimdir. Hatta bazı kadınlar merak-ı saikesiyle saatlerce aynanın karşısında mütereddid, saçlarıyla oynar hem kendilerini hem saçlarını yorarlar, sonra saçlar kırılır, hazan yaprakları gibi dökülür, saç tuvaletinde mümkün olduğu kadar sadeliği ihtiyar etmelidir. Sade yapılan bir tuvaletle saçlara pek muhteşem bir şekil de verilebilir.”³⁴

Saç boyamak eski zamanlardan itibaren insanlarca malum ve kadim bir alışkanlıktır. Zamanımıza kadar insanlar saçlarını boyamışlar fakat tababetten harice çıkmamışlardır. Saçların doğal renkleri siyah, sarı, kumral, beyazdır. İnsanlar zemin ve zamana göre bu renklerden birini saçlarına uygulamıştır. Kraliçe Victoria'nın saçları beyazladığı sırada bir hürmet-i mahsusada olmak üzere mabeyn erkânı kadın, erkek saçlarını beyaza boyarlardı. Hatta bu beyaz saç modası bir dönem Avrupa'da yayılmıştır. Kumral ve sarı saçların doğuda bir kıymet ve ehemmiyeti olduğundan çoğunlukla kadınlar saçları için kumralı veya sarı rengi tercih etmekteydiler. İngilizler arasında saçlarını siyaha boyayanlara tesadüf olunmakla birlikte 1900'lü yıllarda moda bunların hiçbirini değildi. Saçlar mor, yeşil, pembe ve mavi renklere boyanmakta ve Paris'te büyük bir rağbet görmekteydi. Alışılmış bir durum

³² Musavver Malumat-ı Nafia, 20 Mart 1330/2 Nisan 1914, Cilt: 1, No: 6, s. 92.

³³ Musavver Malumat-ı Nafia, 20 Mart 1330/2 Nisan 1914, Cilt: 1, No: 6, s. 92-93.

³⁴ Musavver Malumat-ı Nafia, 20 Mart 1330/2 Nisan 1914, Cilt: 1, No: 6, s. 93.

olmadığından ötürü garip gelse de beğenenler çoktu. Sarı, siyah, mavi, yeşil hangi renk olursa olsun bunlardan birini tercih edenler vardı.³⁵

Baston Modası

Yürümeye yardımcı olması hasebiyle yüzyıllar boyu özellikle erkekler tarafından kullanılan asa/bastonlar 19. yüzyıla birlikte modanın bir parçası, kıyafetin tamamlayıcı bir unsuru haline gelmişti. Bununla birlikte baston kullanmak erkekler arasında pek eski bir adetti. İlk insanlar kendilerini hayvanlara karşı korumak için sopa şeklinde bastonlar kullanıyorlardı. Bu bastonlar haliyle pek kalın ve her türlü süsten mahrumdu. Zaman geçtikçe bastonlara bir şekil verilmeye başlanmıştır. Yani bastonları boyamak ve kalın sopalar yerine daha mukavemetli, fakat daha ince ağaçlar intihap etmek adet olmuştu. Tarih kitaplarında pek çok ünlü kişilerin bastonlarından bahsedilmektedir. Hz. Musa'nın denize vurarak bir taraftan diğer tarafa geçmek için yol açtığı asası malumdur. Tarih-i enbiyada diğer birçok peygamberlerin asaları zikredilmekte, hatta bazı peygamberlerin asalarını yere bırakarak ejderhaya tahvil etmek suretiyle mucizeler gösterdiklerinden söz edilmektedir. Eski Yunanlılar, Mısırlılar ve Asuriler zamanından kalma kitabelerde ekser erkeklerin de ellerinde birer baston bulunduğu görülmektedir. Sokaklarda çırılçıplak gezen Diogenes (Diyojen) elinde meşhur fenerinden başka bir de baston taşırdı. Yine diğer Yunan meşhurlarının, Mısır firavunlarının bastonla gezdikleri bilinmektedir.³⁶

Yüzyıllarca baston herkes tarafından kullanılmasına rağmen zaman içerisinde baston taşımak ancak hükümdarlara, prenslere ve şövalyelere münhasır bir imtiyaz addedilmişti. Avrupa'da baston hüküm ve kudret simgesi olarak telakki edildiğinden halk tabakası bastonla gezemezdi. İhtiyarlar sokakta dayanmak için ancak iptidai sopalar kullanabilirlerdi. Bu türde elde taşınan bastonlara daha muntazam bir şekil verilmiş ve bunları altın ve gümüşle, kıymetli taşlarla süslemek moda halini almıştı. Avrupa'nın Orta çağ karanlığından kurtulmasından sonra isteyen herkes baston kullanmaya başlamış ve 16. yüzyılda moda halini almıştır. Fransa Kralı olan XIII. Louis ekseriyetle abanozdan mamul ince bir bastonla gezerken hali yerinde olanlar da baston kullanmaya başlamışlardır. XIV. Louis zamanında baston modası kadınlara da sirayet etmiştir. O devirde bilhassa kibar kadınlar ellerinde ince ve kıymetli birer baston bulundurlardı. Baston taşımak Avrupa'da 1900'lere gelindiğinde dört yüz yıldır devam eden bir modaydı. 19. yüzyıldan önceki bastonlar elde imal edildiği için ulaşılması güç ve pahalıydı. Bu yüzyıla birlikte Fransa'da baston üretmek üzere açılan fabrikalar bastonun ucuzlamasını ve ulaşılabilir olmasını sağlamıştır. Bu durum sokakta gezen her erkeğin elinde baston bulundurulması modasını başlatmıştı.³⁷

Avrupalı erkekler ihtiyaç duymamalarına rağmen bastonlarını yanlarından ayırmıyordu. Bu durum kısa zaman içerisinde bastonun farklı amaçlarla kullanılmasını da kaçınılmaz olarak gün yüzüne çıkardı. Bastonlar maharetli ellerde kolayca kılıç ya da silaha dönüşebiliyordu. Avrupa'da sansasyonel birtakım eylemlerde kullanılmaları Babiali'nin gözünden kaçmadı. Şubat 1894 tarihli bir irade-i -hususiyeye ile Avrupa'da anarşistler tarafından baston, çanta ve sair şekillerde dinamit bombaları icat ve imal olunduğundan

³⁵ *Musavver Malumat-ı Nafia*, 20 Mart 1330/2 Nisan 1914, Cilt: 1, No: 6, s. 93.

³⁶ *Aylık Mecmua*, Kasım 1926, Cilt: 1, Sayı: 8, s. 13.

³⁷ *Aylık Mecmua*, Kasım 1926, Cilt: 1, Sayı: 8, s. 13.

Dersaadet ve Osmanlı ülkesinin herhangi bir bölgesine gelecek bu tarzda eşyanın engellenmesi emrediliyordu. Gümrük memurları baston ve çanta gibi malları her zamankinden daha dikkatli inceleyecekti. Bu tarz bir düzenlekle karşılaşıldığında ise hemen zapt tutulup müsadere edilecekti.³⁸ Böyle bir tehlikenin ortaya çıkması başta bastonlar olmak üzere çok sayıda ürünün gümrüklerde çok daha dikkatli şekilde incelenmesine neden oldu. Temmuz 1904 tarihli bir belgeye göre gümrüklere gelip daire-i emanette heyet-i fenniye tarafından kontrol edilen başta adi fenerli bastonlar olmak üzere nadide pilli lamba ve teferruatının gümrükten geçirilmesine izin veriliyordu.³⁹

Bastonların farklı amaçlar için kullanılabilmesi Osmanlı gümrüklerinin sürekli dikkatlerinin bu yöne çevrilmesine neden oluyordu. Eylül 1892’de Beyoğlu’nda bulunan Bonmarche Mağazası’na bir kumanyaya ait vapurla getirilen 12 adet tulumbalı bastonların ülkeye girişine Kireçburnu Gümrüğü tarafından izin verilmedi. Gereğe olarak ise iç kısmına zararlı maddelerin konulabileceği iddia edilmişti. Fransız Elçiliği’nin araya girmesiyle bastonların gümrükten geçişine izin verilmesi Zaptiye Nezareti’nce tebliğ edildi.⁴⁰ 19. yüzyılda artan milliyetçilik akımıyla birlikte ayrılıkçı faaliyetlere hız veren grupların suikast girişimlerinde bu tarz silahları kullanma ihtimalleri bu tarz önlemlerin alınmasını beraberinde getiriyordu. Şubat 1892’de Vasil adlı gemide bir âdeti baston şeklinde olmak üzere çeşitli miktarlarda silah ele geçirildi. Bu tarz silahların suikast için hazırlandığına ise hiçbir şüphe yoktu.⁴¹

Baston başta olmak üzere süs eşyalarının bir kısmının üretildiği maddeler Osmanlı Devleti’nin gümrük rejimine takılıyordu. Gümrüklerden geçişine izin verilse dahi satılması konusunda sorun yaşıyordu. Baston, tarak, sigara ağızlığı ve sair ürünlerin imalinde kullanılan yanıcı bir maddenin satışı konusunda çıkarılan engeller konunun Dâhiliye Nezareti’ne taşınmasına sebep olmuştu. Çiçek Pazarı’nda Fındıklıyan Hanı’nın arkasındaki Polikar ve Fani mağazasında satılan baston ve şemsiye yapımında kullanılan yanıcı bir maddenin sebep olacağı olumsuzlukların Temmuz 1889’da araştırılması istendi.⁴² Yapılan incelemelerde Dersaadet ve özellikle Beyoğlu civarındaki mağaza ve dükkânlarda muhtelif renklerde ve çubuk halinde satılan maddenin baston ve şemsiye kabzalarının imalinde kullanıldığı anlaşıldı. Fakat ürünün, imali sırasında parlayıp alev alması hedef tahtasına konulmasına neden olmuştu. Yapılan araştırmalar sonucunda satışına engel olunmamasına karar verildi.⁴³

Darülaceze yaşlı ve bakıma muhtaç kimselerin herhangi bir kıstasa tabi olmadan ihtiyaçlarının karşılandığı bir merkezdi. Burada yaşlı müsait ve zanaatkâr olan ihtiyar erkeklerin ileride maişet noktasında sorun yaşanmaması için kakmacılık yöntemiyle baston üretmelerinin sağlanması Mart 1909’da gündeme geldi. İmal edilmesi düşünülen bastonların tezyinatı gümüş veya sedef ile yapılacaktı. Bu ürünlere gerek Osmanlı’da gerekse yabancı memleketlerde oldukça yoğun bir talep söz konusuydu. Eski usuldeki Türk ve Arap sanatının nadide ev süslemeleri, müzik aletleri, tavla, bezik marközü üretilebilecek şekilde

³⁸ BOA, İ. HUS., 21/47.

³⁹ BOA, İ. RSM., 20/9.

⁴⁰ BOA, HR. TH., 123/8.

⁴¹ BOA, Y.. PRK.SGE., 4/58.

⁴² BOA, DH. MKT., 2225/33.

⁴³ BOA, DH. MKT., 2577/56.

genişletilebilirdi. Bunun için talep edilen ustaların ders vermek için Darülaceze'ye getirilmesi noktasında gerekli izinler ise verildi.⁴⁴

20. yüzyılın başında gezmeye müsait olmayanlar için bastonun bir yön tayin ettiği anlaşılmaktadır, bilhassa gençler bastonu ihtiyarlığa saklıyorlardı. Nitekim erkekler arasında asırlardan beri devam eden baston taşımak modası hitam bulmak üzereydi. Fransız gazeteleri, son zamanlarda erkeklerin bastonsuz gezmeyi tercih etmeye başladıklarını, bu yüzden Paris'teki baston fabrikaları sahiplerinin büyük bir endişe içinde olduklarını haber veriyorlardı. Gazetelerin beyanına göre baston fiyatları yarı yarıya düşmüştü. Siparişler gittikçe azaldığından baston fabrikalarındaki amelenin miktarı üçte bire indirilmişti. Bu moda devam edecek olursa yavaş yavaş bütün baston fabrikalarının kapanması muhtemel bir durum olabilirdi.⁴⁵

Baston kullanma aynı zamanda kullanan kişiye "hakiki şık" imajı da kazandırıyor. Bunun için bastonu yere düşürmeyerek saatlerce parmakları arasında çevirebilenlere hakiki şık nazarıyla bakılırdı. Önceleri fabrikalarda imal edilen ilk bastonlar ince ve sapsızdı. Bu nedenle yüzyılın şıkları sokakta yürürken bunları parmakları arasında rahatça çevirebiliyorlardı. Sonraları bu ince bastonları, daha kalın ve sapı ayakta duran açılı şekilde bastonlar takip etmiş, bunun üzerine sokakta baston sallamak modası çıkmıştır. Baston sallarken bacakları arasına dolaştırarak yere düşenler yahut bacaklarını kıranlar olmuştur. Zamanla herkes baston sallamaya alışmış; fakat bu sırada da bastonun modası değişmiştir. Artık kalın ve sapsız bastonlar moda olmuştur. Bu bastonların sap yerinde ekseriyetle altın veyahut gümüşten bir top bulunuyordu. 25 sene evvelki şıklar bu bastonları koltukları altında, yere meyilli bir şekilde taşıyorlardı. Ayrıca sapsız ve kalın bastonların bir kusuru vardı. Bunları kola asmak yahut bir yere bırakmak mümkün değildi. Bastonlar sık sık yere düştüğünden sap yerindeki altın veya gümüş eğrilip bükülüyordu. Bunun üzerine fabrikatörler ortaya bugün bildiğimiz kıvrık saplı bastonları atmışlardı. Bu bastonlar, kullanılmasındaki suhulet dolayısıyla pek ziyade rağbet görmüş ve her tarafta tamim etmiştir. Mamafih bir müddet sonra 20. yüzyıl hayatının baston taşımaya müsait olmadığı anlaşılmış ve tedricen erkekler bastonsuz gezmeye başlamışlardır. Mütemediyen yeraltı şimendiferlerine, tramvaya, otomobile binip inen, caddelerde kalabalık arasında yürüyen bir insan için bastonun rahatsız edici bir hal almaya başlaması ortaya çıkmış; bu durumdan ilk rahatsız olan Amerikalılar epeyce bir zamandan beri ellerinden bastonları atmışlardı. Amerikalıları takiben zamanla Avrupa'da da halkın ekseriyeti bastonsuz gezmeye alışmışlardır. Paris, Londra, Berlin gibi büyük şehirlerde ancak ihtiyarların elinde bastona rastlanı hale gelmiştir.⁴⁶

Kadife Kumaş Modası

İpek, yün, pamuk gibi malzemelerden tezgâh veya makinelerde dokunarak elde edilen kumaş, kıyafetin olduğu kadar modanın da hammaddesidir. Zamanla kumaşların türü ve cinsi değişse de kumaş, hayatın her alanında kullanılmaya devam etmiştir. İnsan bedeninin örtülmesinde, yerlerde ve duvarlarda, tavanlarda, mobilyalarda ve gayrimenkullerde, sanat

⁴⁴ BOA, DH. MKT., 829/38.

⁴⁵ *Aylık Mecmua*, Kasım 1926, Cilt: 1, Sayı: 8, s. 13.

⁴⁶ *Aylık Mecmua*, Kasım 1926, Cilt: 1, Sayı: 8, s. 13.

eserlerinde ve gündelik yaşam nesnelerinde kumaş vazgeçilmez bir nesne olagelmıştır. Ayrıca tarihin belirli dönemlerinde değiş tokuş faaliyetlerinde, toplumsal yaşam ritüellerinde ve insanların hayal gücünde önemli bir yer edinmiştir.⁴⁷

Edebiyatta nasıl klasikleşmiş eserler varsa mensucatta da klasik olanın kadife kumaş olduğu söylenebilir; çünkü uzun yıllardan beri kadife, önemli olma özelliğini yitirmemiştir. Kadife, yeni kumaşlara tahtını kaptırsa bile zaman zaman kendisini göstererek moda âleminde rağbet görmüştür. Kadife “*Rönesans*” devrinde ve bundan önceki hükümdar ve prenslerin hatta prenseslerin kendilerine has kullandıkları bir kumaş olagelmıştır. Vaktiyle papalar ve kardinaller de kadife kumaş kullanımını bırakmamıştır; Venedik dukleri kızıl-al kadifeyi bir nişane olarak görmüş ve kendilerine yakıştırmışlardır. Kadife eski Romalılar zamanında da kullanılmıştır. Fransa’nın Lyon şehri ipek mensucatın öteden beri bir merkezi sayılmakla birlikte Lyon fabrikalarında kadife, 17. yüzyılın ortalarına doğru imal edilmeye başlanmıştır. Buradan Hollanda, Almanya ve İngiltere’ye geçmiştir. Fransa’da yine başlıca kadife imalathaneleri Lyon’da, Almanya’da, İngiltere’de, Manchester’da bulunmaktaydı.⁴⁸

Kadife esasen ipektен imal edilmesine rağmen gelişen teknoloji ile birlikte pamuktan, yünden, ketenden her nevi ipektен yapılmaya başlanmıştır. Avrupa modasında İtalya’nın “*Cenova Kadifesi*” pek makbul görülmekteydi. Bunun yanı sıra İngiliz kadifeleri de modanın değişmez hammaddelerindendi. 20. yüzyılın başından itibaren kadife imalatında pamuk kullanımı ön plana çıkmıştır. “*Koton, merserize*” yani ipekleştirilmiş, parlaklaştırılmış pamuk sanatının ilerlemesi bu neticeyi vermiştir. Bununla birlikte kadifeye ünlü terziler tarafından moda olarak da rağbet edilmiştir. Bu da kadifenin diğer ülkelerde olduğu gibi Osmanlı moda hayatında da klasik mevkiini hala koruduğunu göstermektedir. Nitekim Osmanlı saray ve cemiyet hayatının her alanında kadifenin farklı türlerinin yoğun olarak kullanıldığı bilinmektedir.⁴⁹ Özellikle Bursa’nın ipekli kadifeleri ve Üsküdar’ın kadifeleri Osmanlı toplumunun kadife ihtiyacı için önemli merkezler olmuşlardır.⁵⁰

İstanbul’a gelen Lady Emelia Hornby isimli seyyahın anılarında da kadınların kadife kullanımına dair kanıtlar mevcuttur. Hornby, Göksu mesire alanında kadınların giyim kuşamı karşısında çok etkilendiğinden; Türk kadınlarının renkleri birbirine yakıştırma konusundaki maharetlerinden; ev sahibi kadının kenarları siyah kadifeyle işlenmiş gösterişli pembe feracesinden ve gördüğü kadının güzelliğinden bahsetmiştir.⁵¹

Aksesuar Modası

Türk kadını kendisini en çok alakadar eden konular hakkında kayıtsız kalamıyordu. Paris’te elbisenin genel yapısı, şapkalar, eşarplar, çiçekler ve eller hakkında son günlerin modalarının neler olduğu merak konusu olmuştu. Gün geçtikçe zarafette kendisini biraz daha Avrupalılaştıran Türk kadınına asırlardan beri dünyanın süs ve moda muallimi olan Paris’teki son moda düşüncelerine dair kısa bazı malumatlar mecmualarda verilmekteydi. Bunlardan

⁴⁷ Waquet-Laporte, *Moda*, s. 10-11.

⁴⁸ *Servet-i Fünûn*, 18 Teşrin-i Evvel 1928, Cilt: 64, Sayı: 1679, s. 373.

⁴⁹ *Servet-i Fünûn*, 18 Teşrin-i Evvel 1928, Cilt: 64, Sayı: 1679, s. 374.

⁵⁰ Kudret Emiroğlu, *Gündelik Hayatımızın Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016, s. 217.

⁵¹ Selçuk Düğür, *Kadın Seyyahların İzlenimlerinde Osmanlı ve Batı Dünyası*, Gece Kitaplığı, 2015, s.110.

biri Asri Türkiye Mecmuasındaki son günlerin modalarından olan bütün bir elbisenin genel yapısı, şapkalar, eşarplar, çiçekler ve eller hakkında Paris’te neler yapıldığına dair haberdir.⁵²

Bir kadının genel görünümünü, başından ayağına kadar görünüşü, giyiniş tarzı belirlemektedir. Mesela bir kadının şapkası, saçı, mantosu güzel ve şık, iskarpinleri keza güzel olabilir fakat bunların yanı sıra mantosuyla şapkasının, kostümünün de birbirine uyumlu olması gerekmektedir.⁵³

Şapka toplumun belirli katmanlarında kabul görmese de çoğunlukla benimsenen bir aksesuardır. Ceket ve paltolardan daha düşük bir harcamayı temsil ettiklerinden “*geleneksel sınıf sınırlarını belirsizleştirmek ve dönüştürmek*” için insanlara ideal bir fırsat sağlamıştır. Nitekim bir erkeğin üstlerine saygısını ifade etme yollarından biri olan “*şapkayla selamlama*”nın incelikli adetleri sınıf sınırlarını belirlemede şapkanın önemini yansıtmaktadır. Yine aileyi kamu alanlarında daha çok erkeklerin temsil etmesi, ailenin statüsünü belirtmek için kadınların şapkalarından çok erkeklerinki kullanılmıştır. Kadın şapka ve başlıklarının daha bireysel olduğu söylenebilir. Ayrıca kadın şapkaları toplumsal statüyü belirten kodlanmış işaretleri nakletmekten çok dikkat çekici bir tüketime örnek olarak verilebilir. 19. ve 20. yüzyılın başlarında şapkalar düşük gelire sahip insanları da kapsayacak şekilde tüm toplumsal sınıflar tarafından kullanılmıştır.⁵⁴

Şapkanın ilk örneklerinin hayvan derisinin başın üzerine geçirilmesiyle ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Teb’deki mezar resimlerinden birinde saman şapkalı bir hamala rastlanılmıştır. Şapkalar ilk önceleri hava şartlarından, düşen taşlardan veya silahlardan korunmak için ortaya çıkmışken sonraları otoritenin simgesi haline gelmiştir. Çünkü Mısır, Roma ve Yunan medeniyetlerinde şapka kişilerin sosyal sınıfını ortaya koyuyordu. İlerleyen zamanlarda ise üniforma ve sanat formuna dönüşmüşlerdir. Moda açısından şapka şüphesiz en dikkat çekici aksesuarlar arasındadır. Çünkü bir kişi ile karşılaşıldığında ilk o kişinin yüzüne bakılır. Kadınların şapka kullanımı 17. yüzyılın sonuna doğrudur ve erkek modasından esinlenilerek ortaya çıkmıştır. 18. yüzyıla gelindiğinde ise şapkalar artık kişinin sosyal durumunu yansıtmaya başlamıştı. Şapka ne kadar gösterişliyse takan kişinin sosyal statüsünün o derece iyi olduğu düşünülüyordu. Öte yandan şapka takmayan kişilere de statü sahibi olmayan biri gibi bakılıyordu. 19. yüzyıla gelindiğinde ise şapkalar; kurdeleler, çiçekler, kuş tüyleri ve tüllerle süslenmişti. Bunların yanı sıra şapkaların boyutu büyümüştür.⁵⁵

Şapka hemen hemen umumiyetle ya yumuşak fötr yahut pike taftadandı. Üzerinde kıvrımı yani pilisi bulunmaktaydı. İşçilik bu pilideydi ve bu pili kâh yanda, kâh arkada kalmaktaydı. Şapkaları süslemek için pilisi üzerine iki ayrı kristal veya inci başlı iğne kullanılıyordu. Eşarplar da sporcu kıyafetine girmek hevesinde bulunan kadınları etkilemiş ve moda olmuştur. Kadınlar uzun bir kaşkolü kürk mantolarının altına doğru uzatmışlar ve alelekser kocalarının veya erkek kardeşlerinin gömlekçisinden ipek ve fulardan dört köşe ekose ile aynı zarafeti temin etmişlerdir. Çiçekler ve kolyeler de modernleşmeyle birlikte çoğunluğun görüşüne göre moda olacak objeler arasındaydı. Özellikle yuvarlak taşlı ve boynu saran gerdanlıklar tercih edilmeye başlanmıştır. Yüzüklerin eskiden kadınların ellerini

⁵² Asri Türkiye Mecmuası, 1 Nisan 1926, Cilt: 1, Sayı: 2, s. 22.

⁵³ Asri Türkiye Mecmuası, 1 Nisan 1926, Cilt: 1, Sayı: 2, s. 22.

⁵⁴ Crane, *Moda ve Gündemleri: Giyimde Sınıf, Cinsiyet ve Kimlik*, s.114.

⁵⁵ Alphan, “*Moda Moda*” *Dedikleri*, s. 57-58.

çirkinleştirdiği düşünülürken artık bu düşünce geçerliliğini yitirmeye başlamıştır. Fakat eldeki yüzüklerin sayısını da abartmamak gerekiyordu. Ellerde bir ya da en fazla iki tane yüzük bulundurulabilir; bunun biri inci taşlı veya beyaz, diğeri sarı iki elmas taştan ibaret olabilirdi. Bunun yanı sıra bilezik çok daha moda haline gelmiş; iri halkalı altın bileziklerden koleksiyon taşıyan kadınlar, saçlarına hiçbir aksesuar takmamaya başlamışlardı.⁵⁶

Eteklerin kısalması, kıyafet tarzının değişmesi ayakkabı modasını da etkilemiştir. Zaten iskarpinler kadın tuvaletinde ayrı bir öneme haizdi. Kadınların seçkinliğinde kıyafet kadar iskarpin de önemliydi. Özellikle çamurlu sokakların kısmen de olsa son bulması ayakkabı modasının başlamasına yol açmıştır. Ayağın zarafetini artırması ayakkabıda her türlü kumaşın kullanılmasına sebep olmuştur. Kadife işlemeli, ipekli tarzlarda, çiçekle süslenmiş, pırlantalı olmak üzere çeşit çeşit iskarpinler vardı.⁵⁷ İskarpinler genellikle koyu renkte tercih edilmekteydi. Gündüz giyilecek iskarpinler çoğunlukla siyah lezardan yahut timsah derisiydi. Daha önceden moda olan pembe çorap renginin artık modası kalmamıştı. Bu yüzden moda ile ilgilenenler pembe renkli çorap giyilmemesini tavsiye ediyorlardı. Bu dönemde çorap için en iyi renk havana tonu yahut kumru gerdanı denilen renkti.⁵⁸ Bununla birlikte kadın kıyafetlerinin moda sebebiyle acayip şekiller aldığı bu yüzden de gülünç durumlara düştükleri zamanlar da olmuştur. Nitekim şapkaların oldukça büyük olması insanları rahatsız etmiştir. Mesela Avrupa'da sebze tablası hacminde büyük şapka kullanılması sahnenin görünürlüğünü tehlikeye attığı için sorun teşkil etmiş; bundan sonra zaman zaman tiyatro ilanlarında oyuna gelecek kadınların şapkalarıyla gelmemeleri hakkında uyarılarda bulunmak mecburiyetinde kalınmıştır.⁵⁹

Şemsiye elde taşınarak modanın bileşenlerinden birini oluşturmaktadır. Şemsiye erkeğin ve kadının elde taşıdıkları bir süs eşyası olarak kabul görüyordu. Erkeklerde bastonun yerine geçen kıyafetin önemli bir parçası, kadınlarda ise zarif bir sokak tuvaletinin tamamlayıcısıydı. Erkek şemsiyelerinde su sızdırmaz ipekli kumaşın inceliği ve sağlamlığı ile saplarının zarif olması aranan en önemli özelliklerdi. Şemsiyelerin sapları bambu, kiraz ve gül ağacından imal edilirken, sapın üzerine sahibin adının yazılabilmesi için bir altın bilezik eklenirdi. Osmanlı'da sapları gümüş, altın hatta elmaslarla süslü erkek şemsiyelerinin kullanımı yaygındı. 19. yüzyılda kibar İstanbul beyefendileri arasında sapları elmaslı ve kenarları sırma saçaklı şemsiyelerin kullanılması moda haline gelmişti. Kadın şemsiyeleri ise zengin ve zarif dantelalar ile süslenirken sapları ise daima ince ve uzun olup erkek şemsiyelerinde olduğu gibi kıymetli madenlerle süslenirdi.⁶⁰

Şemsiye, Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte yine moda haline gelerek özellikle kadınların sokağa çıkarken ellerinde taşıdıkları bir obje olmuştur. Savaş yıllarının yokluk döneminde gözden düşmüş olsa da sonrasında tekrar favori hale gelmiş; eskiye nazaran daha süslü olmuşlardı. Şemsiyelerin saplarında oymalar, işlemler, ipekten fiyonklar bulunuyordu. Nitekim şemsiyeyi çanta gibi kullananlar da vardı; örneğin makyaj malzemeleri saklayanlar, küçük defter, kalem asan kadınlar çoğunlukta idi. Yani bir kadının zarafetini yalnızca elbisesi, iskarpini değil artık şemsiyesi de belirliyordu.⁶¹

⁵⁶ Toprak, *Türkiye'de Yeni Hayat-İnkılap ve Travma 1908-1928*, s. 252-253.

⁵⁷ Toprak, *Türkiye'de Yeni Hayat-İnkılap ve Travma 1908-1928*, s. 252-253.

⁵⁸ *Asri Türkiye Mecmuası*, 1 Nisan 1926, Cilt: 1, Sayı: 2, s. 22.

⁵⁹ *Beyan-ül Hak*, 18 Temmuz 1327/31 Temmuz 1911, Cilt:4, Sayı: 121, s. 2207-2208.

⁶⁰ Reşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Doğan Kitap, İstanbul 2015, s. 220-221.

⁶¹ Toprak, *Türkiye'de Yeni Hayat-İnkılap ve Travma 1908-1928*, s. 253-254.

1930'lu yıllara kadar kadın kıyafetinin ayrılmaz bir parçası da eldivenlerdi. Âdâb-ı muâşeret kurallarına göre zarif bir kadın eldivensiz sokağa çıkamazdı; bayram ve törenlerde beyaz, cenazede siyah, günlük gezintilerinde çeşitli renkte eldiven takmalıydı. Eldivenlerin ipekten örüldüğü, şallar kumaşlar üzerine inciler, meşin üzerine elmaslar takıldığı zaman "elçek" diye adlandırıldığı; yılan derisinden, güderiden yapılmaya başlandıktan sonra ise eldiven ismiyle anıldığı ifade edilmektedir. Eldiven burjuvazi ve aristokrasi arasında yıllarca görmüş olduğu itibarı, günümüzde soğuk kış günlerinde kullanıma veya iş gereği kullanmaya bırakmıştır.⁶²

Beyan-ül Hak'ta M. Şükrü Bey moda ile ilgili yazmış olduğu yazıda; Avrupa'da ortaya çıkan hemen hemen her konunun Osmanlıya intikal ettiğini savunarak ortaya atılan modanın zarar ve faydasına bakmadan uygulamanın, örnek almanın, medeniyetin gerekçelerinden birisi olarak görüldüğünü ifade etmiştir.⁶³

Cumhuriyet'in ilanından sonraki yıllarda moda ile ilgili haberlere bakıldığında önceki yılların benzerlerinin moda olarak devam ettiği göze çarpmaktadır. Örneğin aynı kumaşların moda olarak kullanılmaya devam ettiği, yeni ipekli kumaşların kullanılmaya başlandığı veya bunların bir miktar daha parlatılmaya çalışıldığı olmuştur. Önceki yıllarda kumaşların krem, bej renkleri imal edilirken sonraki senelerde ise yeşil, krem ve sarı renkleri renk havuzuna ilave edilmiştir. Özellikle salon elbiselerinde gözleri kamaştırıcı derecede parlak altın renginde kumaşlar kullanılmaya başlanmıştır. Kışlık sokak kıyafetlerinde şal yakaların yerini kısa yakalar almış ve kalın tüylü kürklerle süslenmiştir. Kollar ve eteklerde de geniş kürkler kullanılmaya başlanmıştır. Buradan da anlaşılıyor ki dekolterler modadan çıkmaya başlamış olup aksesuar olarak elbiselerde yakalık ve kolluklar kullanılmaya başlanmıştır. Atkı ve şalların rengi de moda renklere bürünmüştür. Ev ve iş elbiselerinde de değişiklikler meydana gelmiştir; mesela elbiselerin renkleri koyulaşıp kolları uzatılmış ve tayyörlerin yakaları da oldukça güzelleşmiştir.⁶⁴

⁶² Emiroğlu, *Gündelik Hayatımızın Tarihi*, s. 266-267.

⁶³ *Beyan-ül Hak*, 18 Temmuz 1327/31 Temmuz 1911, Cilt:4, Sayı: 121, s. 2208.

⁶⁴ *Asar-ı Nisvan*, 1 Teşrin-i Evvel 1341/1 Ekim 1925, Cilt:1, Sayı:14, s. 11.

Sonuç

Bu çalışma moda ve süs olgusuna giriş mahiyetinde kabul edilebilir. Nitekim modanın bileşenleri sadece bu çalışmada ele alınan konularla sınırlı değildir. Öte yandan çalışmada daha çok İstanbul çevrelerindeki moda ve süse odaklanılmışken Anadolu'nun giyim kuşam ve modası detaylı bir şekilde araştırılmaya muhtaçtır.

Moda ve süs konusu konuşulmaya başlandığında muhtemelen akla gelen ilk sorulardan bir tanesi ekonomik boyutudur. Şüphesiz ki süs ve moda belirli bir ekonomik güç gerektiren konulardır. Bu noktada akla milli iktisat ve aile iktisadı gelmektedir. Milli iktisat noktasında modanın içinde yaşadığı topluma maddi bir katkı sağladığı tespit edilirken öte taraftan aile iktisadı noktasında bir takım olumsuz etkiler yarattığı söylenebilir. Milli iktisat noktasında moda ile geçimini sağlayanlar, kumaş fabrikaları, terziler, bu atölyelerde çalışan işçiler ekmeğini kazanma fırsatı yakaladıkları gibi ülke ekonomisine de katkı sağlama noktasında dikkate değerdir. Aile iktisadı noktasında ise genellikle kadınların moda ve süs merakının fazla olması; moda konusunda karşı koyamadığı bazı hislere yenik düşmesi aile içinde sıkıntılar yaratabilmekteydi. Karı koca hatta genç kızların aile içinde tartışmaları ya da ahlak buhranları gibi üzücü hadiseler yaşanmaktaydı. Yaşanılan bu durum sadece Osmanlı toplumuna özgü değildi; diğer ülkelerde de benzer sıkıntıların yaşandığı, modaya karşı bir mücadele verildiği, hatta zaman zaman devletlerin de tedbirler almak durumunda kaldıkları söylenebilir.

Her konuda olduğu gibi moda konusunda da süs ve modayı savunan veya reddedenler vardır. Savunan kişiler modanın kişiyi mutlu ettiğini ve insanlara iş imkânı sunduğunu düşünüyorlardı. Ayrıca modası geçen eşyaların elden çıkarılması, alım gücü düşük insanların bu eşyalardan faydalanmasını sağlayarak onların da moda eşyalar kullanmasını sağlıyordu. Öte taraftan modanın israf yarattığı yönüyle süslenmenin yasaklanmasını düşünenler de yok değildi. Modayı Türk milliyetçiliği ile bağdaştırmayan, alafrangalığı tercih etmeyen kişiler de moda ve süslenmeye karşıydı. Bunların gerekçeleri modanın İslamiyet ile örtüşmediği noktalarda neden modanın peşinden gidildiğiyle ilgiliydi.

Çalışmada araştırmalar neticesinde tespit edilen bir husus da şartlar nasıl olursa olsun çoğunlukla kadınların süs ve modadan geri durmadıklarıdır. Kadınların maddi ve manevi gereksinimlerinden ötürü moda ve süs meraklarının modernleşmenin de etkisiyle hayatlarında hep var olduğu söylenebilir. Moda, kadınlar için tüketimin en görünür biçimi olmuştur. Bununla birlikte moda denildiğinde akla ilk olarak kadınlar gelse de erkeklerin de moda ve süslenmeye dair fikirleri vardır. Fakat kadınlarla kıyaslandığında erkeklerin moda düşkünlüğünün geçici bir heves olduğu söylenebilir. Erkeklerin özellikle herhangi bir işle meşguliyeti olmayanların modaya merak saldıkları iddia edilebilir.

Moda bileşenlerinden baston ve şemsiyenin amacının dışında kullanıldığı durumlar da olmuştur. Amacı dışındaki bu farklı niyetler karşısında devlet gerekli tedbirleri alma noktasında harekete geçmiştir.

Kaynaklar**I. Arşiv**

- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)
 İ.. HUS., 21/47.
 DH. MKT., 2225/33.
 DH. MKT., 2577/56.
 DH. MKT., 829/38.
 HR. TH., 123/8.
 Y.. PRK.SGE., 4/58.
 İ.. RSM., 20/9.

II. Gazete ve Dergiler

- Âsar-ı Nisvan*
Asri Türkiye Mecmuası
Aylık Mecmua
Beyan-ül Hak
Malumat
Mecmua-yı Ebuziyya
Milli Mecmua
Musavver Malumat-ı Nafia
Servet-i Fünûn

III. Telif ve Tetkik Eserler

- Akagündüz, Ümüt (2015), *II. Meşrutiyet Döneminde Kadın Olmak*, İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
 Alphan, Melis (2008), “*Moda Moda*” *Dedikleri*, Ankara: Ayraç Kitapevi.
 Amicis, Edmondo De (1993), *İstanbul (1874)*, Çev. Beynun Akyavaş, Ankara: TTK Yayınları.
 Barbarosoğlu, Fatma (2019), *Moda ve Zihniyet*, İstanbul: İz Yayıncılık.
 Cox, Samuel Sullivan (2010), *Bir Amerikan Diplomatının İstanbul Anıları*, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: İş Bankası Yayınları.
 Crane, Diana, (2000) *Moda ve Gündemleri: Giyimde Sınıf, Cinsiyet ve Kimlik*, Çev. Özge Çelik, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
 Çakır, Serpil (2013), *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul: Metis Yayınları.
 Düğer, Selçuk (2015), *Kadın Seyyahların İzlenimlerinde Osmanlı ve Batı Dünyası*, Gece Kitaplığı.
 Emiroğlu, Kudret (2016), *Gündelik Hayatımızın Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
 Fatma Aliye (2012), *Osmanlı'da Kadın-Cariyelik, Çokeşlilik ve Moda*, Sadeleştirerek Yayına Hazırlayan Orhan Sakin, İstanbul: Ekim Yayınları.
 Kawamura, Yuniya (2016), *Moda-loji-Moda Çalışmalarına Giriş Yapmak*, Çev. Şakir Özüdoğru, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
 Koçu, Reşat Ekrem. (2015), *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, İstanbul: Doğan Kitap.

- Kurnaz, Şefika (2015), *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını 1839-1923*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Özer, İlbeyi (2014), *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yaşam ve Moda*, İstanbul: Truva Yayınları.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1993), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, İstanbul: MEB Yayınları.
- Toprak, Zafer (2017), *Türkiye'de Yeni Hayat-İnkılap ve Travma 1908-1928*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Turan, Namık Sinan (2013), "Modernleşmeyi Semboller Üzerinden Okumak: Son Dönem Osmanlı Kadın Kıyafetinde Değişim ve Toplumsal Tartışmalar", *Kadın Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 12, s. 103-138.
- Waquet D., Laporte M. (2011), *Moda*, Çev. Işık Ergüden, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Zaman Tünelinde Beyoğlu*, (2012) İstanbul: Beyoğlu Belediyesi Yayınları.

